

III.

Կանանց քարոյականութիւնը.

Մի կողմ թողնելով ամերիկական կնոջ դրութիւնը, որն իր պատմական հանգամանքներին է պարտական, է նկատի ունենանք եւրոպացի կնոջը: Ամուսնական այդպիսի դրութիւնն ուր կարող է տանել հասակն առած աղջիկներին, մանաւանդ նրանց, որոնք դրա հետ ի միասին նիւթական նեղ դրութիւն, վատ շրջան, հրապուրիչ շրջապատ, խաբուսիկ, փայլուն յոյսեր, գրաւիչ կեանք և այլ այսպիսի հանգամանքներով են շրջապատուած: Այս բաների մասին աւելի կենդանի և զօրեղ տպաւորութիւններ կստանայ նա, ով եւրոպական մեծ քաղաքներում եղել է և մի փոքր դիտել է այդ կեանքի պակասաւոր կողմերը: Այդպիսի անհատն անշուշտ ամեն մի քայլափոխում տեսած կլինի կանանց թշուառ և ընկած դրութիւնը. ամեն տեղ, ամեն գործում և ամեն կողմում վիտուալ են ծառայող կանայք. — լինի նա սրճարան, ճաշարան, ըեստօրան, վաճառատուն, արհեստանոց, ցիւրկ և այլն: Կրթեսնի, թէ ինչպէս գինետներում, հիւրանոցներում և սրանց նման հիմնարկութիւններում ծառայող կանայք, տեսակ-տեսակ ստորութեան, նեղութեան են ենթարկուում: Լինելով այդպիսի պաշտօնների մէջ, ստիպուած զանազան միջոցներով հիւրերին զբաղեցնում, անթերի ծառայութիւն, դուրեկան հաճոյախօսութիւններ, այս կամ այն իրան աննպաստ զիջողութիւններ են անում. ինչպէս

¹⁾ Տես «Լուսնայ» № 1 1904 թ.

պարոնների մօտ նստում, նրանց հաշուով գարեջուր, ոգելից խմիչքներ խմում, թույլ են տալիս իրան հետ խաղալու, զուարճանալու, շատ անգամ էլ իր խոստովանելով պարոնների մէջ կռուածադիկ դառնում և այլն: Հէնց այսպիսի տեղերում հետաքրքիր դիտողը քստմանելի, մարդկային գազանութիւնների սրտաճմլիկ պատմութիւններ կարող է լսել: Թէ ի՜նչպէս նա խոստովանահօր, մօտիկ բարեկամի, կամ ազնուութեան ու սկզբունքի անհունով խօսողների ստոր, խորեբայ վարմունքի շնորհիւ այդ դրութեան մէջն ընկաւ: Ի՜նչպէս իրան խարդախ միջոցներով խաբեցին, թշուառացրին և անգամ պարտքի կամ այլ բանի համար հասարակաց տուն պահողներին վաճառեցին և այլն և այլն:

Միւս կողմում տներում ծառայող աղախիները կանանց ընկած դրութեան մի ալլ պատկեր են ներկայացնում, և սրանց թիւն առաջիկաներից առաւել է: Իւրաքանչիւր աղախին իր սիրեկանն ունի. սա շատ անգամ նրան քաղցրաւենիք և թեթեւ ընծաներ է բերում: Նա իր սիրուհուն տանում է այս կամ այն զուարճալի տեղերը, հրաբասիրում և հետն էլ ուրախ ժամանակ անցկացնում: Սիրեկան ունենալն այնքան սովորական բան է դարձած բոլոր ծառայող կանանց համար, որ վստահ կերպով կարելի է ասել 100-ից հազիւ 5-ը կամ 10 ը սրանից ազատ չինեն: Դեռ այդ բաւական չէ. շատերը մէկի տեղը մի քանի սիրեկաններ ունին և ամենքի հետ էլ նոյն պուարճալի կեանքը վարում. օր. գիւղական աղջիկը գիւղում մէկն ունի, քաղաքումն էլ մէկը, տեղափոխուելով մէկ թաղից միւսը, այնտեղ ևս մի ուրիշն է գտնում և այլն: Սիրեկան ունենալուց նրանք ոչ ոքից չեն քաշուում, նոյն իսկ ծնողներից, սրանք շատ անգամ տեսնում են, որ աղջիկն իր պարոնից այս կամ այն զարդարանքը, ընծան, ուտելիքն ստացաւ, բայց և այնպէս շատ անտարբեր են վերաբերւում, ընդհակառակը՝ երբեմն ուրախանում են: Մեր խօսքը սակաւաթիւների մասին չէ: Աղջիկները սիրեկան ունենալը իւրեանց մէջ մի տեսակ պարծանք են համարում և շատ անգամ նրանցով հպարտանում են. Այսպիսով այս դասակարգի ծառայող

կանանց ծախսի մի մասն էլ իրանց սիրականներն են հոգում և դրանով կամ շռայլութեան, զուարճութեան և սրա նման բաների սովորեցնում: Հէնց այս սիրեկաններն են, որ նրանց թողնում հեռանում են և պողնկութեան ճանկն են ձգում: Յաճախ նրանցից առաջացած որդիներն անխնամ մնում և նոյն իսկ մայրերի ձեռքով խեղդւում, սպանւում են:

Այսպիսի դրութեան մէջ ինչ է մնում կանանց անել. երկու բան՝ կամ իրանց զսպել և կամ բնական պահանջին բաւականութիւն տալ: Ինքնագոյութիւնը դժուար, մինչև անգամ անհնարին է, մանաւանդ այնպիսի հանգամանքներում, որտեղ ամեն մի քայլափոխում գրգիռ, առիթ տնայական են: Այն ինչ հասակաւորները, մանաւանդ սեռական ձգտումներին շատ անգամ բաւականութիւն տուողների համար, սաստիկ դժուարութիւններ են առաջ գալիս: Բնագրական ներքին գրգիռը բաւականութիւն է պահանջում, և որովհետև աղջիկն այդ ժառանգական ձգտումին չի էարող օրինական ճանապարհով, այսինքն տմուսնութեամբ լազուրդ տալ, ուրեմն մնում է որ այլ կերպ դրան գոհացումն տալ, ինչպէս և անում է, ընկնելով ուրիշ գիւղ:

Պրոֆ. Փոյնիցկի իր «Женщина преступница¹⁾» հետազոտութեան մէջ ասում է, «մարդու փեանքի մէջ պատահած իւրաքանչիւր կարիքն ոյժերի լարուած դրութիւն և համապատասխան գործունէութիւն է առաջ բերում, որպէսզի այդ պահանջին բաւականութիւն տալ: Իսկ եթէ այդպիսի գործունէութեան համար օրինական միջոցներ չկան, այն ժամանակ մնում է այն, որ պէտք է կամ այդ կարիքը թողնէ առանց բաւականութեան, կամ թէ դիմէ անօրինական միջոցների, որոնց թուումն է և լանցանքը: Թէ վերոյիշեալ պատճառները կանանց պողնկութեան գիրկը ձգելու որչափ ազդում են, պարզ լինելու համար, Փարիզի բժիշկ պարոն Դիւշատլէի կատարած վիճակագրութիւնը շատ հետաքրքիր է: Նա ասում է. «5,000 այդպիսի կանանց քննութիւնից դուրս եկաւ, որ նրանցից 1440 ը պողնկութեամբ են պարա-

¹⁾ Сѣверный Вѣстникъ 03 փետ.

պուժ կարիքից, այսինքն խեղճութիւնից և քաղցածութիւնից ստիպուած. 1250-ը որբեր լինելով, խնամակալներ և պահողներ չունենալով, նոյն կարիքից ստիպուած դիմել են այդ միջոցին, 380-ը իրանց կամքով են դիմել այդ բանին. ծերացած ծնողներին պահելու համար. 1400-ին սիրեկանները թուել հեռացել են և նրանք ստիպուած դիմել են ուրիշ սիրեկանների. սըրանք էլ նոյն խաղերն են խաղացել, այնպէս որ աղջկները դարձեալ պոռնկութեան են դիմել. 400-ը խաբուել են զինուորներից և սպաներից: 280-ին սիրեկանները թողել են՝ լղի լինելու պատճառով: Ի հարկէ այս թուերի մէջ դեռ չկան անյայտ և թագուն կատարուածները, որոնք անհամեմատ դրանցից շատ են: Միւսնոյն կարծիքն է յայտնում և հոգեբույժ պրոֆ. Բերինդ¹⁾. սա, բացի վերոյիշեալներից, աւելի մանրամասնորէն պատճառների և հանգամանքների մէջ մտնելով՝ ցոյց է տալիս, թէ ուրիշ ինչ աւելիներ կան դրա համար: Նրա տեղեկութիւններին նայած, պոռնկութեան ճանկն ընկնողներից սմանք խորթ ծնողների, անպիտան մայրերի զոհերն են: Այդ ծնողները նրանց չուզենալով պահել, գիշերը տեղ չեն ապրիս, տանջում, նեղ դրութեան մէջ են դնում, այնպէս որ, խեղճերն ստիպուած իրանց գլուխը պահելու համար կամայ-ակամայ այդ միջոցին են դիմում: Կան անգամ նոյն իսկ հարազատ մայրեր, որոնք պարոններից ընծաներ, փոյ ստանալով՝ իրանց ձեռքով աղջկներին նրանց են յանձնում: Լինում են ընտանիքներ, որոնք կարիքից ստիպուած, միասին մի սենեակում տպրելով, անզգոյշ կերպով խօսելով, գիշերը միասին քնելով, աղջկներին օր առաջ գրգռում են: Ամենից շատ նպաստում է շրջապատը, ընկերական շրջանը, որոնք մէկ-մէկու հեշտութեամբ վարակւում և օրինակ են դառնում: Պոռնկութեան զարգանալուն ոչ պակաս զարկ են տալիս վաճառականները, որոնք իրանց կրպակների համար նրանց վարձելով, ընտրում են գեղեցիկներին և տալիս են բաւարար ռոճիկ, այն պայմանով, որ իրանց ցանկութեանն էլ բաւականութիւն

¹⁾ Prostitution

տան. հակառակ դէպքում չեն վարձում, կամ արտաքսում են: Պոռնիկների մէջ աւելի մեծ տոկոս են կազմում գիւղից եկած աղջկները: Նրանք գալիս են քաղաք գործ գտնելու, որ իրանց և ծնողների դրութեան օգնելով՝ բաւարար դրութեան մէջ ընկնին: Բայց դժբախտաբար թշուառութեան աւելի զարկ են տալիս և անմեղ զոհերի պատճառ լինում: Նրանք գիւղական փոքրիկ, նեղ շրջանից ընկնելով մեծ քաղաքների ծովացած անլատակ կեանքի մէջ, ապշում են և չգիտեն ինչ անեն. ոչ ոք չունին առաջնորդ, որ ուստիկանութեան դէմ պաշտպանէ, ապրելու համար թողտուութիւն ստանայ: Իսկ այդպիսիներին չորս աչքով հետեւում են մարդորս կանայք, որոնց զբաղմունքն է խեղճերի միամտութիւնից օգտուել, նրանց պաշտպան հանդիսանալ: գործ գտնել, ուստիկանութեան դէմ պաշտպանել, սուտ վկայութիւն տալ և մի գեղեցիկ օր էլ այս կամ այն պարոնի կրքերին զոհ բերել. իհարկէ վաղօրօք ստանալով իրանց աշխատութեան վարձը:

Միեւնոյն ժամանակ այդ աղջկները հետզհետէ զուարճութիւնների և գրաւիչ, հրապուրիչ ուրախ կեանքի սովորելով, կարծում են, թէ արդէն երջանկութեան մէջ են ընկել, այնպէս ոչ այլ ես չեն կարող տխուր և բաւականութիւններից զուրկ գիւղի մասին մտածել կամ այնտեղ վերադառնալ: Քաղաքում մնալով՝ քանի դեռ իրանց թարմութիւնը չեն կորցրել, ալդպիսի կանանց մօտ սաստիկ թանգ գնով ապրում են և անգուլթ տանտիրուհիների բոլոր խիստ պահանջներին բաւականութիւն տալիս: Ինչ անհն խեղճերը, երբ նրանցից կախումն ունին. մի թեթեւ հակառակութեան դէպքում ուստիկանութեան ձեռքը կը մատնեն, որի հետեանքը լինում է գիւղ վերադառնալ, մի բան, որին այժմ նրանք չեն ցանկանայ: Եթէ քաղաքում էլ մնայ, այլ ևս առաջուպէս պէտք չի պարոններ չի կարող ունենալ. մնում է թագուկ կերպով երեկաները հիւրեր գտնել, որ մի կերպ կեանքը քաշ տայ: Այդպիսիներ քաղաքներում հազարաւորներ կան և շատ անգամ մի կտոր չոր հացի կարօտ լինում և միայն դրա համար ուրախութեամբ իրանց ծախում են:

Շատ անգամ գիւղից եկած նորեկները քաղաքի հրաշալիքների, ուրախ կեանքի մասին ընկերուհիներից գրելով, գիւղից դէպի քաղաք մի հոսանք է սկսում, իսկ կրկին յետ դառնալ գիւղ՝ դա քչերին է լաջողում: Պոռնիկների թիւն այս միջոցով աւելի շատանում է Բերլինում, քան Պարիզում և Լոնդոնում: Պրոֆ. Բերլինգ նկատում է, թէ պոռնիկների մէջ գլխաւորապէս երեք աչքի ընկնող լատիկութիւններ կան. ա) ծուլութիւն. նրանք կամ ոչինչ չեն ուզում անել և կամ թէ փոքր ի շատէ ծանր աշխատանքից խուսափում են և մեծ մասամբ ուրախութեան, գոլարճութեան են հակուած. բ) աւելորդ զարդարասիրութիւն. այս բանը նոյն իսկ երևում է հիւանդանոցներում գտնուածների վերայ ևս: Նրանք թէև հիւանդ, բայց դարձեալ դրանից չեն հեռանում և անկողնում նստած՝ մագերը խուճուռ դնում, զարդարանքներով զարդարւում, հագնում են և այլն. գ) ստախոսութիւն եւ շռայլութիւն. մանաւանդ աւելի են թարկուած են քաղցրաւէնիք, խմիչքներ գործածելու մէջ. իսկ այս բաները եթէ ժառանգաբար անցնի մի քանի սերունդների, արդէն մի տեսակ ներքին պահանջ կը դառնայ: Այս բաները մասամբ հասկանալի են շատ անգամ նրանք նիւթական նեղ դրութիւնից, այս կամ այն հանգամանքից դիմում են այդ միջոցների և նեղն ընկած դէպքում ամեն ինչ ուրանում, գողութեան դիմում և այլն: Մեծ քաղաքներում կան պորտաբոյծ երիտասարդների մի ուրիշ խումբ ևս, որոնց օգնութեամբ ոստիկանութեան յայտնի պոռնիկները նրանց թէն ընկնելով, մտնում են իրանց արգելուած նշանաւոր փողոցները, հրապարակները, հիմնարկութիւնները և իրանց համար նորանոր որսեր գտնում և ստացածի կէս մասը իրեն թեւարկող պարոնի բաժին է լինում: Այսպիսի դէպքերում այլ ևս ոստիկանութեան պահապանը նրան չի հալածի, իսկ եթէ պատահի, այն ժամանակ նա կը մօտենայ և որպէս իր կինը, կը պաշտպանի, բանտից կազատէ: Պրոֆ. Բերլինգն էլ Դիւշատլէի նման կարծում է, որ ոստիկանութեան յայտնի պոռնիկութիւնն այնչափ չէ, որչափ մասնաւոր, թագուն մնացածները: Բերլինում ոստիկանութեան տու-

աճ տեղեկութիւններէց երևում է, որ մի քանի տարի շարունակ յայտնի անառակ աղջիկների թիւը հասել է մինչև 5,000-ի, այն ինչ՝ մտնելով ժողովրդի ամեն խաւերի, ըստօրանների, հիւրանոցների և այլ դրանց նըման տեղերում, դուրս է գալիս որ այդպիսի գործով պարապող աղջիկների թիւը 30,000-ից անցնում է։ Երեւում է՝ որ Լօնդոնում 60 թուականների սկզբներում դրանց թիւը 80,000 ի էր հասնում։ Պարիզում ոստիկանութեան տեղեկութիւններից երևում է, որ մինչև 69 թիւն այդպիսի աղջիկների թիւը 4,000-ից չի անցնում, այն ինչ՝ նոյն թուականին Պարիզի քաղաքային ժողովի տուած հաշուից երևում է՝ որ նրանց թիւը մինչև 120,000 ի է հասնում։ 1860 թ. Համբուրգում 15 տարեկանից մեծ 8 կանանց վրայ մէկ պոռնիկ էր ընկնում։ Նոյն թուականում Լայպցիգի ոստիկանութեան տուած հաշուից դուրս եկաւ, թէ այդ կանանց թիւը 564 է, այն ինչ իսկապէս 2,000 ից շատ էր։ Ի հարկէ այն օրուանից մինչև օրս նրանց թիւը քանի գնում, զգալի կերպով շտտանում է։ Հէնց օրինակ, վեր առնենք Գերմանիայում ճանապարհորդ, այստեղից ուրիշ երկրներ աղջիկներ արտահանող վաճառական Բ. Եօստին, որը իւր «Aus japan nach Deutschland durch Sibirien» գրքում շատ հետաքրքիր տեղեկութիւններ է տալիս։ Նա ասում է «Շատ անգամ մեր ողջախոհ Գերմանիայում, արևմտեան Աֆրիկայում ստրուկ գերիների վաճառման դէմ բորբոքւում և բողոքում են. նոյնն են անում Կափլանդիայի և Բլադիլիայի վերաբերմամբ, թէև նրանց տեղական օրէնքով գերեվաճառութիւնը թույլատրուած է» բայց աւելի լաւ չէր լինի նախ իրենց աչքի գերանը տեսնէին. ոչ մի երկրում այդ կենդանի ապրանքից այնչափ արտահանութիւն չկայ, ինչպէս Գերմանիայում և Աւստրիայում։ Կարելի է անգամ այդ աղջիկների ուր տարած ճանապարհները որոշել. ինչպէս օր. Համբուրգից տանում են Հարաւային Ամերիկա. նախ Բուգիսն և Ռէօջանէյրօ իրենց բաժին են ստանում, ապա մեծ մասն ստանում է Մօնզե-Վերիօ և Բուէնօս-այրէս, այս արտահանութեան մէկ ճիւղն է։ Միւս ճիւղն Անգլիայով կամ առանց այնտեղ

Հանդիպելու՝ անցնում են Հիւսիսային Ամերիկա. այստեղ իհարկէ գերմանական կենդանի ապրանքը դժուարութեամբ է տեղական աղջիկների հետ մրցում: Այդ պատճառով այդ հոսանքն անցնում է Միսսիսիպի մինչև Նիւօրլէան կամ արեւմտեան Կալիֆօրնիա. այստեղ բերած ապրանքը ծախուելով, հասնում է մինչև Պանամա: Արեւմտեան Հնդկաստանը և Մեկսիկան իր բաժինն ստանում է Նիւօրլէանից: Գերմանական աղջիկների մի ուրիշ բանակ արտահանւում է Ալյսերով Իտալիա, իսկ դրանից յետոյ դէպի հարաւ՝ Ադէքսանդրիա, Սուէզ, Բոմբէյ, Կալկաթա, և Սինկապուր և մինչև անգամ Շանխայ: Ռուսաստանն այդ կենդանի ապրանքից իր բաժինն ստանում է արեւելեան Պրուսայից, Պոմերանայից և Լեհաստանից: Այդ բանի առաջին կայանը Րիգան է: Այստեղ Մոսկուայի և Պետերբուրգի վաճառականները նրանցից ջոկում, ընտրում և տանում են նախ Նիժնի-Նովգորոդ, այնուհետև Ուրալից մինչև Իրբիդ, մինչև անգամ Սիբիրիայի խորքերը: Այս առևտուրը և նրա ճանապարհորդութիւնն այնքան կանոնաւոր է լինում, որ եթէ գերմանական արտաքէն գործոց նախարարը կոնսուլներից պահանջէ, անշուշտ շատ հետաքրքիր տեղեկութիւններ կստանայ:

Պոռնկութեամբ պարապող, ընկած կանայք ոչ միայն իրանց թշուառացնում են, այլ և մատաղ, ծաղիկ հասակում գտնուած շատ երիտասարդների զանազան տեսակ վարակիչ ախտերով, մանաւանդ սիֆիլիսով վարակում են:

Պրոֆ. Բերենդի տեղեկութիւններից երևում է, որ մի աղջիկ 6 ամսուայ մէջ օրական 6—7 այցելողներ ունենալով՝ 300-ից աւել մարդ է վարակել: Մի 16 տարեկան աղջիկ 4 ամսուայ ընթացքում 80 մարդ է վարակել, իսկ մի ուրիշն էլ մի քանի տարուայ մէջ 600 մարդ և այլն: Իսկ եթէ մենք բոլոր պոռնիկների թիւը և նրանց առաջացրած վնասներն իրանց և ուրիշներին ի նկատի ունենանք, այն ժամանակ մենք մարդկութեան կատարած այդ հրէշաւոր գործից կամայականաւ պիտի զգուէինք և երեսներս շուռ տալով՝ հեռանալինք: Եթէ այս ամենի վրայ աւելացնենք ապօ-

րինի ծնունդները, սաղմային դրութեան մէջ արհեստական կերպով որդիներէ փչացնելը կամ ծնուելուց յետոյ անխնամ դրութիւնից մեռածները, սպանածները, այն ժամանակ կանանց թշուառ դրութիւնն ասին կողմից պարզուած կլինի: Հէնց օրինակ, միայն Պարիզում ըստ Բ. Սպանտօնայի 1,268 ծնուածներից 937-ը օրինաւոր ծնողներից են, իսկ 341-ն ապօրինի, այսինքն՝ մօտաւորապէս 43 ը: Բոլոր Ֆրանսիական քաղաքներում ապօրինի ծնուածների թիւն օրական 17,000-ի է հասնում: Ֆրանսիական, մանաւանդ Պարիզի կանանց ընկած և թշուառ դրութիւնը շատ գեղեցիկ կերպով դուրս է բերում է. Ջօլան իր Բեղմնաւորումն վէպի մէջ: Այստեղ առհասարակ եւրոպական կեանքի պատկերն այնչափ կենդանի, իրական կերպով դուրս է բերած, որ ընթերցողի առջն ամեն ինչ քստմունքի գոյներով է ներկայացնում: Ապօրինի ծնուածների թիւն այնչափ շատ է լինում, որ իսկապէս պատրաստած մանկանոցները բաւական չեն և այդ հիմնարկութիւններն անգամ աւելի էժան գնով գիւղացի կանանց են բռնում պահելու, մեծացնելու. իսկ այս ընչաքաղց և անգութ ծծմայրերը շատ անգամ ձմեռը լուսամուտների փեղկերը բաց թողնելով՝ մրսեցնելով մահացնում են. այնպէս որ կարելի է ասել, Ֆրանսիան ամեն տարի Ֆրանս-պրուսական պատեւազմ ունի և նոյնչափ հայրենիքի որդիների կորուստ է հաշուում: Այսպիսի դէպքեր պակաս չեն և ուրիշ պետութիւնների մէջ: Շատ անգամ մայրերն իրանց որդիներին սաղմային դրութեան մէջ ոչնչացնելը, կամ նոյն իսկ ծնուելուց յետոյ նրանց սպանելը պրօֆ. Մանտեգացցան այնպէս է բացատրում: Կնոջ գործած յանցանքներից ամենազխաւորը որդեսպանութիւնն է. բայց եթէ խորը քննենք, կը տեսնենք՝ որ բոլոր մեղքը միայն նրանը չէ: Այդ յանցանքն առաջանում է մեր խիստ նախապաշարուածից, որի պատճառով ամբողջ անպատուութիւնը միայն կնոջ վրայ է ընկնում: Տղամարդն ազատ կերպով կարող է իր ապօրինի որդիներով որոշ հիմնարկութիւններ լցնել, օրէնքն այս բանի համար նրան չի պատժում. իսկ հաւարակութիւնն էլ մի առանձին արհամարհան-

քով չի վերաբերուի դէպի նա: Սրա հակառակ՝ խեղճ մայրը միշտ կը մնայ անպատուած, անարգուած, ըն տանիքը, հասարակութիւնը նրան կը մերժի, այնպէս որ նա ստիպուած, յաւիտեան ամուրի է մնալու, կամ պոռնկութեամբ զբաղուելու: Ահա թէ որտեղից է առաջանում ապօրինի որդոց սպանութիւնը: Եթէ մի թեթեւ ակնարկ ձգենք Ռուսաստանի մէջ տարածուած պոռնկութեան մասին, այն ժամանակ կը տեսնենք՝ որ ոչ մի բանով միւս պետութիւններից յետ չի մնում. իսկ վերաբերական ախտերի, մանաւանդ սիֆիլիսի կողմից շատ տեղերում նոյն իսկ գերակշռում է: Այդ առթիւ եթէ մենք անցեալ դարու կէսից, այսինքն 1850-ական թուականներից նայենք և հետևելով գանք դէպի մեր օրերը, այն ժամանակ մենք կը տեսնենք, որ միայն քաղաքային հիւանդանոցներում բժշկւում էին այսչափ մարդ ¹⁾:

1861 թ. — 37,075 մարդ	1865 — 62,533 մարդ
1862 — 42,438 »	1866 — 67,799 »
1863 — 47,035 »	1867 — 74,234 »
1864 — 62,637 »	1868 — 87,077 »
	1869 — 89,247 »

Այստեղից պարզ է, որ 10 տարում գրեթէ $2\frac{1}{2}$ անգամ նոցա թիւը աւելացել է: Նոյն իսկ Պ. Բուրգում, ուր այդ բանի վերայ աւելի են ուշք դարձնում, նոյնն է:

Նոյն թուականներին դարձեալ մի որոշ չափով ներանց թիւը բազմացել է. այսպէս. 1861 թ. նրանց թիւը 6,359 էր, իսկ 1868 թ. 14,895-ի հասաւ: Ինչպէս արևմտեան պետութիւնների մէջ, նոյնպէս էլ և Ռուսաստանում որանք իսկական ճիշտ թուեր չեն կարող համարուել, քանի որ երկու և երեք անգամ աւելի գաղտնի կերպով զանազան ժողովրդական բժիշկների մօտ են բժշկւում. շատերն էլ ծածուկ պահելով, տարածում են ընտանիքների և խոր գաւառների մէջ, ո-

¹⁾ См. Женское дѣло во второмъ половинѣ XIX вѣка, Шапкова.

րով քանի գնում է, զրանց թիւը շատանում է: Շաշկովը իր վերուիշեալ գրքի մէջ այդ ամենով չբաւականանալով, աւելացնում է որ ամբողջ Սիբիրն էլ վարակուած է այդ մահաբեր ախտով: Սրա պատճառը նա համարում է աքսորուածները, շրջմուլիկները, թափառաշրջիկ բաղդախնդիր առևտրականները և զօրքը: Ամուրի շրջակայքում, ասում է նա, մինչև ռուսաց տիրապետութիւնն այդ ախտի մասին գաղափար չունէին, այն ինչ, 1858 թուին Նիկողայոսեան հիւանդանոցում 136 այդպիսի հիւանդներ էին բժշկուում, իսկ 1867 թուին 236-ի հասաւ: Ներկայումս Կամչատկայում դժուար է գտնել սիֆիլիսով չվարակուած ընտանիք: Ռուսական քաղաքներից Պետերբուրգը Պարիզից, Լոնդօնից, Բեռլինից լետ չի մնում, իսկ միւս կենդրոնները, ինչպէս Մոսկուա, Վարշաւա, Կազան, Օդէսա, Նիժնի և այլն, աւելի շատ անբարոյականացած են, եթէ ոչ թւով գոնէ որակով: Անբնական ախտերը, որձապղծութիւնը, մանաւանդ օնանականութիւնը և կենդանիների հետ լարաբերութիւն ունենալը Ռուսաստանի զանազան մասերում անհամեմատ աւելի շատ են տարածուած, քան Եւրոպական պետութիւնների մէջ: Ռուսաստանում պոռնկութիւնը զանազան կերպ, զանազան սովորութիւններով տարածուել է, այդ բաներից լիշենք մի քանի նշանաւորները, որոնք առհասարակ ազդաբնակութեան մէջ ընդհանրացած և մի տեսակ սովորութիւն է դարձած:

I. Հիւրասիրութիւնից առաջացած պոռնկութիւն. սկզբնաւորութիւնը պէտք է որոնել հնութեան մէջ. այն ժամանակներում, երբ հիւրն Աստուծոց ուղարկուած էր համարւում, և նրան իրանց ունեցած ամեն բանով հիւրասիրում էին, մինչև անգամ սեփական կնոջով և աղջկանով. ապա այս սովորութիւնը ժամանակի ընթացքում շահասիրական նպատակով չարը գործ դրուեց, այնպէս որ այժմ Հիւսիսային Ռուսաստանում տանտէրը տուն վարձով տալիս՝ առաջարկում է նոյնպէս իր կնոջը կամ աղջկան, իհարկէ դրանով տան վարձը կրկնապատկուում է: Ուրիշ տեղերում հիւրանոցներում իջևանողներին նոյնպէս առաջարկում են սեփական կամ

այլ կնոջ։ Այս տեսակ պոռնկութեան կարգին կարելի է հաշուել նոյնպէս «ВЕЧЕРНИЦЪ» կոչուած սովորութիւնը։ Մօլոօսների մօտ, աշնանը, դաշտային աշխատանքները վերջացնելուց յետոյ, իւրաքանչիւր երեկոյց հասել աղջիկները և տղաները՝ հաւաքուած մի այրի կնոջ մօտ։ Սրանք ամենքն էլ իրանց հետ ընծայ են ըերում՝ օղի, ձու, կաթ, հաւ, փող և այլն, և մինչև կէս գիշեր ընդհանուր քէֆ է լինում. ապա հէնց այդտեղ զոյգ-զոյգ պառկում են մինչև աշխատանքների սկսուելը։ Ծնողներն այս բանի վրայ նայում են իբրև շատ սովորական երևոյթի վրայ և միայն այն ժամանակ են դժգոհութիւն յայտնում, երբ այս կամ այն ընտանիքում յղի աղջիկներ են տեսնում։ II. *Կրօնական պոռնկութիւն*. այս բանն առհասարակ որոշ կրօնական հերձուածողների մէջ է պատահում և կայ նոյն իսկ բարձր դասակարգի մէջ։ Աստուածապաշտական արարողութիւնից, այսինքն աղօթքներից յետոյ, ծեծելուց ու լացուկոծից յետ, կրակները հանգցնում են և մթութեան մէջ սարսափելի անբնական յարաբերութիւններ է կատարում։ Նախ անգամ մայր և որդի, հայր և աղջիկ, թոռ և տատ և այլն, իրօր հետ յարաբերութեան մէջ են մտնում։ Այս սովորութիւնը յառաջ է եկել կրօնական մոլեռանդ սովորութիւնից։

Ա. ԶԻԼԻՆԿԱՐԵԱՆ

(Կը շարունակուի)